

ЕКОНОМІКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 316.344:[339.9:061.1](477)

С. М. Васильченко

кандидат економічних наук, доцент

Д. Я. Василюк

аспірант

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕРЕДЬНОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Розглянуто можливі соціально-економічні наслідки підписання Угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Проаналізовано й оцінено вплив підписання Угоди на формування та розвиток середнього класу в Україні в розрізі двох його страт: для малого й середнього бізнесу та для високоосвічених і висококваліфікованих найманих працівників.

Ключові слова: середній клас, Угода про асоціацію, Європейський Союз, соціально-економічні наслідки, міграція.

I. Вступ

Сучасний стан національної економіки, політичні й суспільні процеси в Україні визначальною мірою є наслідком історичної необхідності остаточного вибору подальшого шляху розвитку держави – як суто економічного, так і суспільно-політичного. Значущість цього вибору яскраво продемонстрував той факт, що саме відмова від підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС) (далі – Угоди) спричинила, як виявилось, своєрідний “ефект доміно”, який за дуже короткий проміжок часу кардинально змінив і змінює хід економічних, соціальних, політичних та інших процесів в Україні. Поставши перед новими геополітичними, економічними та соціальними викликами, Українській державі слід ґрунтовно оцінювати наслідки можливих інтеграційних кроків, у тому числі в контексті ймовірних трансформацій стратиграфічних порядків в українському суспільстві, зокрема, у формуванні та розвитку середнього класу.

Наукові проблеми формування та розвитку середнього класу в українському суспільстві перебувають у фокусі наукових досліджень багатьох економістів та соціологів: В. Бакірова, І. Бондар, М. Кіма, Н. Коваліско, С. Макеєва, Р. Савчинського.

Питання євроінтеграції України до ЄС вивчали Ю. Бондаренко, Н. Волченко, О. Григор, Ю. Журавльова, Т. Зінчук, С. Кваша, І. Куліш, Я. Малик, О. Малиновська, Л. Михайлова, Р. Сторожук, О. Сушко, Е. Топалова, О. Чумакова та ін.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати й оцінити ймовірні соціально-економічні наслідки підписання Угоди про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом для формування та розвитку середнього класу в сучасному українському суспільстві.

III. Результати

Непроста політична й важка економічна ситуація суттєво ускладнюють наукові оцінки та перспективні прогнози розвитку економічних і пов'язаних з ними суспільних процесів. Проте в умовах кризи доцільність наукових пошуків, навпаки, зростає.

Аналізуючи наслідки підписання Угоди, слід розмежовувати: вплив дії власне цієї Угоди (зміна економічних і політичних умов життєдіяльності) і вплив віддаленої, але ймовірної у свідомості багатьох, перспективи членства України в Європейському Союзі. Часто у своїх аналізах та прогнозах фахівці заходять надто далеко, проте про членство на сьогодні не йдеться, тому зосередимося на тому, що конкретно дає ця Угода для формування та розвитку середнього класу як у державі загалом, так і в Карпатському регіоні зокрема.

Метою створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є формування спільного економічного простору шляхом поступової економічної інтеграції до спільного європейського ринку через поетапну реалізацію чотирьох свобод – вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Вплив на формування та розвиток середнього класу є значною мірою опосередкований. Виокремимо ті очікувані наслідки, що можуть постати за умов дотримання вимог Угоди.

Середній клас нами розуміється як сукупність різних страт, шарів та прошарків, що мають достатній рівень доходів, відповідні кваліфікаційно-освітній рівень, професійний статус, спосіб життя й самооцінку, і обіймають проміжні позиції між вищими й нижчими стратами соціальної стратифікації суспільства. Враховуючи таку різноманітність середнього класу, для спрощення оцінювання умовно згрупуємо його представників відповідно до способу отримання ними основного доходу у два основні прошарки: підприємці (власники, так звані "старий середній клас") і прошарок найманих працівників – високоосвічених та висококваліфікованих спеціалістів (фахівці, менеджери, управлінці, так звані "новий середній клас").

Аналізуючи текст самої Угоди [3], наявні напрацювання [1; 4], виступи представників влади та думки експертів [2], окреслимо головні потенційні наслідки набуття її чинності для формування та розвитку середнього класу для обох виділених прошарків.

1. Наслідки для малого та середнього бізнесу (власники середнього за обсягом індивідуального та акціонерного капіталу, роботодавці, окремі фермери).

Головним чинником трансформації є ймовірна зміна "правил гри" у бізнес-середовищі країни. Значною мірою це залежить від здатності й готовності сучасних українських підприємців вести свою діяльність суворо у правовому полі. Крім того, однією з центральних проблем тут є здатність України виконати взяті на себе зобов'язання, іншими словами – інституційна спроможність державних органів України. Потрібні, передусім, інституційні реформи, які б створили прозорі умови для бізнесу, сприяли передбачливості та прогнозованості його ведення, переважно, із зарубіжними партнерами. Водночас це вимагає компетентності українських підприємців у веденні бізнесу. Отже, отримання вигоди від транснаціоналізації власної господарської діяльності можливе за умов дотримання стандартів та "правил гри" ЄС.

За таких умов підприємець повинен передбачити наслідки й прийняти рішення стосовно подальшої діяльності – закриття неконкурентоспроможних підприємств, перехід на інше виробництво (послугу), слідування тенденціям тощо.

Для українських підприємців найсуттєвішим буде зниження тарифних обмежень з боку ЄС у таких галузях, як: легка промисловість, хімічна промисловість, машинобудування, харчова промисловість, що сприятиме покращенню доступу українських виробників на відповідні ринки. Уведення тарифних квот, які дозволять нульовий експорт в ЄС у межах квоти, створює можливість українському бізнесу для завоювання

ринку. Проте на сьогодні слід говорити про те, що далеко не всі підприємці, зокрема ті, що можуть бути зараховані до середнього класу, зможуть швидко адаптуватися до нових вимог і зорієнтувати свій бізнес на зовнішні ринки. За даними консалтингових компаній ЄС, найпозитивніший вплив імплементації Угоди можуть відчувати українська легка промисловість, машинобудування й деякі підгалузі сільського господарства [2].

Крім того, зниження українських ввізних мит створює можливості для зниження внутрішніх цін. За оцінками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕДПК) на основі прикладної моделі загальної рівноваги для України, лібералізація ввізних мит між Україною та ЄС зумовить зростання сукупного добробуту домогосподарств на 1,3% у середньостроковій перспективі й на 4,6% у довгостроковій перспективі за інших рівних умов [1, с. 18]. Щоправда, в сучасних умовах економічної дестабілізації має місце загальне падіння добробуту громадян, що, безумовно, завдало болючого удару зокрема і представникам середнього класу, опустивши їх на нижчі щаблі стратифікаційної шкали суспільства за рівнем матеріального становища.

У середньо- та довгостроковій перспективі можуть виграти ті підприємці, хто йтиме в ногу з часом, адже формування спільного ринку з ЄС відкриває доступ до нових технологій і продуктів у різних сферах: фінанси, транспорт (зокрема, полегшення процедури перетину кордону), пошта та зв'язок, розширення вибору в електронній торгівлі, сфері інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), можливість здійснення електронних грошових операцій за кордон, відкриття рахунків в іноземних банках, здійснення інвестицій за кордон. Усі ці чинники позитивно впливатимуть на ведення бізнесу українськими підприємцями як в Україні, так і за кордоном. Однак для цього варто запроваджувати інтенсивні курси іноземних мов і створення відповідних консалтингових центрів для надання відповідних послуг представникам малого та середнього бізнесу.

Можливостям залучення іноземних інвестицій можуть сприяти покращений інвестиційний клімат і більші гарантії від держави. Зокрема, поліпшення одного із компонентів інвестиційного клімату (процедури реєстрації підприємств) сприятиме зростанню кількості інвестицій, створенню більшої кількості компаній, збільшенню попиту на робочу силу, і як наслідок – зростання рівня зайнятості та рівня доходів домогосподарств (у вигляді заробітної плати й доходів приватних підприємців – фізичних осіб).

Імплементація європейських стандартів політики в галузі підприємництва дасть змогу створити адекватні умови для розвитку

малого й середнього підприємництва та інноваційних компаній, що нині стримується величезною кількістю адміністративних бар'єрів, та створити середовище для зростання зайнятості та доходів населення.

Зростання конкуренції серед українських та іноземних постачальників послуг має позитивно позначитися на рівні якості та ціні обслуговування кінцевих споживачів – фізичних осіб таких послуг. Водночас, зростання конкуренції може стримувати створення нових компаній у сфері послуг та, відповідно, бути бар'єром для створення більшої кількості робочих місць [1, с. 47].

Для підприємців Карпатського регіону спрощені умови перетину кордону та нівелювання митних бар'єрів сприятимуть розвиткові як прикордонної торгівлі, так і загалом інтенсифікації торговельної сфери у прикордонних регіонах.

Зауважимо, що вищезазначені потенційні позитивні наслідки можуть мати місце за умови подолання корупції в органах влади та прозорі умови в бізнес-середовищі країни та її регіонів. Значну роль має відігравати громадянське суспільство – саме контроль суспільних громад за діями органів влади та загалом активна участь у політичному й економічному житті свого регіону є необхідною умовою досягнення цілей позитивних змін і добробуту в суспільстві.

2. Наслідки для високоосвічених і висококваліфікованих найманих працівників (фахівці, менеджери тощо, так званий "новий середній клас").

З точки зору цієї категорії представників середнього класу, позитивні ефекти, насамперед, матимуть значення для самозайнятих працівників, для яких має спроститися режим перебування та діяльності щодо надання послуг на території країн-членів ЄС. Також встановлення чіткіших процедур внутрішньо-корпоративного руху персоналу на території ЄС та України має створити сприятливі умови для зростання професійної кваліфікації та навичок українських найманих працівників. Іншими словами, велика частка висококваліфікованих спеціалістів матиме змогу реалізувати свої здібності за кордоном, отримуючи значно більшу винагороду, ніж в Україні. Проте, з іншого боку, взаємне відкриття ринків створить більшу конкуренцію для самозайнятих осіб, що є резидентами України, на внутрішньому ринку послуг.

Деклароване в Угоді налагодження взаємного визнання кваліфікаційних рівнів та/або професійного досвіду в певних секторах послуг має значно полегшити транс-кордонний рух фахівців (включаючи переміщення всередині корпорацій), полегшити надання послуг на території країн-членів ЄС, сприяти зростанню професійної кваліфікації та досвіду, і як результат – підви-

щення конкурентоспроможності українських фахівців та рівня їхніх доходів. Водночас, спрощення регуляторних бар'єрів має зробити українські ринки послуг відкритішими для доступу фахівців з ЄС та призвести до відповідного зростання конкуренції на окремих ринках послуг. Проте завдяки цим процесам поступово формуються спільні ринки професійних послуг, на якому українські фахівці зможуть реалізувати свій потенціал у різних країнах.

Загалом вартість послуг значною мірою має орієнтуватися на споживчі можливості, а їхня якість матиме тенденцію до підвищення.

Посилення захисту прав інтелектуальної власності може стимулювати інноваційну активність частини населення, а також може вплинути на ринок праці. Крім того, споживачі матимуть більше гарантій щодо користування справжніми товарами, а не підробками.

Окремої уваги заслуговує аналіз потенційних наслідків імплементації Угоди в науковій сфері. З одного боку, модернізація національної системи наукових досліджень на основі стандартів ЄС дасть змогу покращити якість підготовки науковців і спеціалістів та розширення можливостей для реалізації проектів спільної співпраці з європейськими країнами, що дасть змогу підвищити рівень кваліфікації, знань і досвіду українських науковців. З іншого – збільшення уваги системи науки до питань охорони здоров'я, зміну клімату та безпечності навколишнього середовища (на сьогодні в ЄС) дасть змогу збільшити кількість прикладних наукових досліджень у цих сферах та підвищити загальний рівень безпеки навколишнього середовища для населення в довгостроковій перспективі [1, с. 108].

Співпраця вітчизняної науки з науковими установами дає можливість суттєво поліпшити економічне становище українських науковців. Інтенсифікація їхньої участі в наукових та практичних проектах ЄС, здобуття грантів та інші форми співпраці сприятимуть поступовому позбавленню залежності вітчизняної від бюджетного фінансування та переходу до нових форм функціонування наукових закладів та загалом ролі науки в економічному житті країни та регіону.

Важливими положеннями Угоди є співпраця в екологічній сфері. Зокрема, прогнозується зростання зайнятості, пов'язане з імовірним видобутком вуглеводнів, зокрема, сланцевого газу, забезпеченням розроблення та дотримання вищих екологічних стандартів, розвиток сучасних екологічно чистих виробничих технологій і очисних систем. Необхідність дотримання екологічних норм і стандартів ЄС стимулюватиме розвиток екологічного моніторингу, створення (чи модернізацію існуючих) та належне функціонування відповідних структур. Співпраця у

цій галузі супроводжуватиметься відповідною фінансовою підтримкою ЄС, що сприятиме зайнятості та зростанню рівня доходів.

Важливою є також співпраця з ЄС у космічній галузі, що посилюватиме її пріоритетність і забезпечуватиме високі рівні зайнятості та доходів.

Окремі переваги можуть отримати представники творчих професій – кращу мобільність у межах ЄС, а також вигоди від розвитку культурного розмаїття і збереження культурної та історичної спадщини. Розвиток культури й мистецтва, музейної справи, “зелений” туризм, створення умов для активного відпочинку та проведення дозвілля – ці та інші сфери повинні стати одними з пріоритетних напрямів економічної політики. В цьому аспекті важливу роль повинні відігравати регіональні й місцеві органи влади.

Суттєвий поштовх до зростання доходів представників середнього класу може дати наближення до європейських соціальних стандартів. Прийняття статистичних стандартів ЄС може покращити якість надання певних бюджетних соціальних програм, які ґрунтуються на вихідних статистичних даних, наприклад даних про споживчий кошик (структура якого не оновлювалася багато років і не відповідає стандартам ЄС), від якого залежать рівні заробітних плат різних категорій населення. Відповідно, головною умовою є закріплене законодавством значне зростання рівня мінімальної заробітної плати.

Крім можливостей працевлаштування, вільного переміщення для навчання, проживання, працевлаштування згідно з особистими потребами, для представників середнього класу важливим є трансформація практик споживання. Зростання можливостей виборів товарів і послуг передбачає поліпшення якості життя населення, що є умовою розвитку середнього класу. Щоправда, в сучасних економічних умовах такий критерій не є визначальним.

Встановлення додаткового ввізного мита на легкові автомобілі передбачає зменшення можливостей для споживачів, оскільки вони не зможуть скористатися перевагами лібералізації торгівлі – більшим вибором і нижчими цінами. Крім автомобілів, зростання цін відбудеться: у житлово-комунальній сфері – на природний газ, електроенергію та теплову енергію (держава вживатиме відповідних заходів соціального захисту шляхом субсидування); на продукцію, захищену правом інтелектуальної власності (проте це буде якісний авторський продукт); екологічно безпечні товари внаслідок поліпшення захисту прав споживачів (однак це будуть безпечні високоякісні продукти); вживаний одяг.

Поряд із цим, населення матиме можливість отримувати якісніші послуги у галузі базової та вищої освіти, у сфері молодіжної

політики, що позитивно впливатиме на подальшу конкурентоспроможність молоді на ринку праці й загальне поліпшення якості життя. Загалом, молодь, сформована в інших економічних умовах, володіючи необхідними знаннями для діяльності в цих умовах у межах Угоди, повинна виступати генератором економічних зрушень, виразником нової економічної політики держави та мотиватором економічних трансформацій на регіональному та місцевому рівнях.

Окрему увагу заслуговує аналіз наслідків зближення з ЄС у міграційній сфері. З огляду на багатоманітність міграційних процесів та їх наростаючий характер відзначимо головні наслідки, що мають місце зараз у різних сферах суспільного життя країни та її регіонів:

1) кваліфікаційно-інтелектуальна сфера: за сучасних умов істотними негативними тенденціями є відтік знань, умінь і досвіду, “вимивання” суспільного інтелекту;

2) демографічна сфера:

- кількісні та якісні демографічні зміни: оскільки лєвова частка мігрантів репродуктивного віку, відбувається деформація віково-статевої структури населення країни, а саме зростання частки населення передпенсійного й пенсійного віку;
- трансформація демографічної поведінки: поширення норм, прийнятих у новій країні проживання, – старший вік вступу в шлюб і менша кількість дітей;

3) соціокультурна сфера: пов'язані з міграцією процеси суспільних і культурних змін впливають на підприємництво, норми поведінки в суспільстві й характер політичних трансформацій;

4) етнонаціональна сфера: денационалізація емігрантів – втрата ними національної, культурної, релігійної ідентичності; крім цього, виїзд корінного населення та імміграція в перспективі може призвести до зміни національного складу населення країни та викликає певні культурні й соціальні ризики.

Загалом, оцінюючи можливі наслідки спрощення, а в перспективі скасування візового режиму з країнами ЄС, зауважимо, що для запобігання та пом'якшення негативних наслідків міграцій головні зусилля державної та регіональної міграційної політики слід спрямувати на переведення еміграційних процесів у статус циркулюючої міграції. Саме такий вид міграції може не тільки зменшити негативні наслідки виїзду кваліфікованих фахівців, а й дати позитивний ефект для економіки регіону походження мігранта за рахунок привнесення набутого за кордоном досвіду, умінь і навичок. У Карпатському регіоні альтернативою еміграції виступає транскордонна маятникова трудова міграція, яка вже тривалий час є вагомим джерелом доходів значної частки населення прикордонних регіонів України.

Положення про Зону вільної торгівлі з ЄС, зокрема, передбачають наповнений конкретним змістом пріоритетний зв'язок між нашою країною та державами, на які припадає максимум міграційних потоків з України. Враховуючи факт інтенсивної міграції (як короткочасної, циркуляційної, так і довготривалої), конкретизація положення про Зону вільної торгівлі виступає особливо актуальною стосовно Польщі, Італії, Чехії, Іспанії, Німеччини, Угорщини та Португалії, на які припадає більше половини міграцій з України. Мова йде не тільки про низькокваліфіковану робочу силу – в зарубіжних країнах зростає попит на високоосвічених українських фахівців зі спеціальностей, що визначають техніко-технологічний та інформаційний прогрес у наш час, або визначатимуть його в найближчій перспективі. Саме ця категорія мігрантів, обсяги якої, очевидно, зростають б і навіть без підписання зазначеної Угоди, може й повинна принести відповідні дивіденди не лише для країн-реципієнтів, а й для країни їхнього походження.

Однак для отримання позитивних ефектів від міграційних процесів Україна повинна виконати низку обов'язкових вимог, спрямованих на підвищення в короткотривалі терміни ефективності українського виробництва, істотного поліпшення якості основних видів продукції, забезпечення прийнятної рівня її конкурентоспроможності на відкритих ринках праці, товарів та послуг, про що йшлося вище. При виконанні цих умов у країні можуть продуктивно збалансуватися обсяги еміграції та імміграції, пом'якшиться проблема відтоку носіїв інтелектуального потенціалу, стане реальністю вірогідність повернення вітчизняних фахівців з ІТ-, біо-, енерготехнологій, технологій зв'язку та інших напрямів, що визначатимуть у найближчій перспективі вектори сталого розвитку економіки. Реєміграція представників найвищого рівня кваліфікації сприятиме створенню нових робочих місць, причому з перспективою на майбутнє, а отже, сприятиме стабілізації рівня зайнятості на місцях, що дасть змогу розвиватися середньому класу в Україні та, зокрема, в її регіонах.

IV. Висновки

У ході реалізації положень підписаної Угоди про ЗВТ з ЄС головні зусилля слід спрямовувати не стільки на процес євроінтеграції України, як на модернізацію самої держави, її економічних, соціальних і політичних інститутів.

Загальною тенденцією імplementації Угоди в контексті впливу на формування та розвиток середнього класу є поступове переведення значних прошарків "периферії" середнього класу в його "ядро". Передусім це може бути здійснено завдяки зростанню доходів представників середнього класу – як

підприємців, так і висококваліфікованих найманих працівників. Процес євроінтеграції може виступити каталізатором розвитку середнього класу, особливо тих його представників, які не мають змоги повною мірою реалізувати себе в сучасній економіці України. Проте трансформація у стратифікаційних порядках українського суспільства через поступову імplementацію змістовних положень Угоди відбуватиметься, очевидно, достатньо повільними темпами. Ця зміна ускладнюється сучасною економічною кризою, що зумовила низхідний вектор переміщення у стратиграфічних порядках суспільства потенційних представників середнього класу за рівнем добробуту.

Очікуваними наслідками для підприємців як представників середнього класу є: покращення доступу українських виробників на відповідні ринки, що стане можливим завдяки зниженню тарифних обмежень з боку ЄС (зокрема, у легкій та хімічній промисловості, машинобудуванні, харчовій промисловості); відкритий доступ до нових технологій та продуктів у різних сферах: фінанси, транспорт (зокрема, полегшення процедури перетину кордону), пошта та зв'язок, розширення вибору в електронній торгівлі, сфері інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ), можливість здійснення електронних грошових операцій за кордон, відкриття рахунків в іноземних банках, здійснення інвестицій за кордон; поліпшення інвестиційного клімату, що створить адекватні умови для розвитку малого та середнього підприємництва.

Основними наслідками для другого прошарку середнього класу можуть бути: переваги для самозайнятих працівників – можливість надання послуг у країнах ЄС; гарантії дотримання високих стандартів праці; запровадження статистичних стандартів ЄС, зокрема, перегляд споживчого кошика та рівня мінімальної заробітної плати; зростання кваліфікації та навичок вітчизняних працівників (внаслідок посилення руху персоналу на території ЄС та України); взаємне визнання кваліфікаційних рівнів та/або професійного досвіду в певних секторах послуг; посилення захисту прав інтелектуальної власності; запровадження стандартів ЄС дасть змогу поліпшити якість підготовки науковців і спеціалістів, що сприятиме реалізації проектів спільних досліджень, зростанню кількості прикладних досліджень.

Загалом, оцінюючи можливі наслідки спрощення, а в перспективі скасування візового режиму з країнами ЄС, зауважимо, що для запобігання та пом'якшення негативних наслідків міграцій зусилля державної та регіональної міграційної політики слід спрямувати на переведення еміграційних процесів у статус циркулюючої міграції. Саме такий вид міграції може не тільки зменшити негативні наслідки виїзду кваліфікованих фахівців, а й дати

позитивний ефект для економіки регіону походження мігранта за рахунок привнесення набутого за кордоном досвіду, умінь і навичок.

Список використаної літератури

1. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління (Попередня версія для обговорення на публічних дебатах 2–4 липня 2013 року) / за ред. І. Бураковського та В. Мовчан // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ, 2013. – 141 с.
2. Меленчук А. Угода про асоціацію: чого чекати українцям? [Електронний ресурс] / Анна Меленчук // Віче. – 2012. – квітень. – № 8. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3077>.
3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf.
4. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дорожказ реформ / О. Сушко, О. Зелінська та ін.; ред. О. Сушко. – Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2012. – 55 с.

Стаття надійшла до редакції 08.01.2015.

Васильченко С. Н., Василюк Д. Я. Евроинтеграционный фактор формирования и развития среднего класса в Украине

Рассмотрены возможные социально-экономические последствия подписания Соглашения о создании зоны свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом. Проанализировано и оценено влияние подписания Соглашения на формирование и развитие среднего класса в Украине в разрезе двух его страт: для малого и среднего бизнеса и для высокообразованных и высококвалифицированных наемных работников.

Ключевые слова: *средний класс, Соглашение об ассоциации, Европейский Союз, социально-экономические последствия, миграция.*

Vasylychenko S., Vasyliuk D. European Integrative Factor in the Formation and Development of the Middle Class in Ukraine

There were identified and evaluated the main effects of signing the Agreement on free trade zone between the European Union and Ukraine in the context of formation and development of the middle class. A likely trend of the implementation of the Agreement in the context of the impact on the formation and development of the middle class is a gradual transfer of significant layers of the "periphery" of the middle class in its "core".

The process of European integration can become a catalyst for the development of the middle class. However, the transformation in stratified formations of the Ukrainian society through the gradual implementation of the substantive provisions of the Agreement will be quite slow.

Expected consequences for entrepreneurs as members of the middle class are: improving access of Ukrainian producers on relevant markets, which will be possible thanks to the reduction of tariff barriers by the EU; opening access to new technologies and products in various fields, the expansion of choice in electronic commerce, information and communication technologies, investing abroad; improvement of the investment climate that will create adequate conditions for development of small and medium enterprises.

The main impact for the second layer of the middle class can be: benefits for self-employed workers – the ability to provide services in the EU; ensure compliance with high standards of work; increase the qualifications and skills of domestic workers; mutual recognition of qualification levels and/or professional experience in specific services sectors; strengthening the protection of intellectual property rights; the introduction of EU standards will improve the quality of training of scientists and specialists.

Evaluating the possible consequences of simplification, and in the future the abolition of visa regime with EU countries, to prevent and mitigate the negative impacts of migration, we offer the main effort of migration policy to guide the transition of immigration in circulation status. It is the type of migration, which may not only reduce the negative impact of the departure of skilled professionals, but also may have a positive effect on the economy of the migrant's region by introducing purchased abroad experience, abilities and skills.

Key words: *middle class, Association Agreement, European Union, socio-economic impacts, migration.*